

a jednej rakúskej historičky. Aj štvrté číslo ročenky patrí nepochybne k dielam, ktoré na slušnej úrovni reprezentujú vysokú odbornú činnosť Katedry dejín FHV PU.

*

VARINSKÝ, V.: Táborý núteney práce na Slovensku v rokoch 1941-1953.
Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2004, 126 s. (P. MARTINÁK)

Nie je tomu tak dávno, keď u nás držala v rukách moc jedna strana, ktorá si uzurpovala právo na monopolný výklad dejín. Preto ešte aj v dnešnej dobe stále na povrch sveta vychádzajú skutočnosti, ktoré boli až do pádu komunistickej diktatúry pred verejnosťou dôsledne utajované. K takýmto menej známym skutočnostiam patrí aj zriaďovanie a existencia táborov núteney práce (TNP) na Slovensku. O túto problematiku sa už niekoľko rokov zaujíma pedagóg Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Vladimír Varinský.

Autor v tejto monografii značne rozšíril historický obraz o TNP na Slovensku, ktorý bol počas komunistického režimu skreslený, obmedzený a čiastočne zavádzajúci. Na základe dovtedy utajovaných archívnych materiálov zostavil jedinečnú syntézu doterajšieho výskumu nútených prác v jednotlivých obdobiach, a to konkrétne od obdobia prvej Slovenskej republiky až po rok 1953, kedy TNP na Slovensku prestali existovať. Jej jedinečnosť spočíva predovšetkým v tom, že autor jednotlivé etapy nútených prác vzájomne porovnáva a že v nej neabsentuje kontinuita s povojnovým vývojom.

Publikácia je rozčlenená do štyroch kapitol. Každá z prvých troch kapitol skúma a vykresľuje nejaké konkrétne obdobie. Medzňkami sú roky 1945, 1948 a 1953, takže čitateľ sa postupne ocitne najprv v období Slovenskej republiky, potom v období povojnového tzv. intermezza, a napokon v období, keď taktovku nad našim územím prevzali komunisti. Posledná kapitola supluje záver a poukazuje na podobnosti i odlišnosti jednotlivých etáp nútených prác na Slovensku.

V prvej kapitole, ktorá sa zameriava na obdobie Slovenskej republiky, presnejšie na roky 1941-1944, označuje autor zriaďovanie donucovacích zariadení pracovného charakteru ako jednu z požiadaviek nacistickej vlády voči jej satelitom. Ľudácky režim, ktorý v tom čase na Slovensku vládol, odôvodňoval takéto kroky akútnym nedostatkom pracovnej sily a taktiež snahou prevychovať prácou asociálov – t. j. ľudí, ktorí boli označení za nepriateľov režimu, a ľudí, ktorí nepracovali alebo sa práci z rôznych dôvodov vyhýbali. V tomto období prevádzkovali útvary nútených prác zamestnávateľské firmy. Tie sa častokrát snažili svoj zisk maximalizovať aj na úkor stravy či oblečenia zaradcov, ako to dokazujú otrasné svedectvá o živote v takýchto zariadeniach

z úst priamych účastníkov. Výber asociálov vykonávali notárske úrady, žandárske stanice a obecná samospráva. Po organizačnej stránke boli pracovné útvary podriadené ústrednému úradu práce ministerstva vnútra. V tejto kapitole čitateľa zaiste zaujme aj prehľad jednotlivých pracovných táborov, ktoré sa v danom období na Slovensku nachádzali, vrátane dátumov ich vzniku, resp. zániku.

V druhej kapitole, ktorá zahŕňa obdobie vymedzené rokmi 1945 a 1948, označuje autor pracovné tábory za pretrvávajúce tendencie ľudáckeho režimu. Ich existencia a zriaďovanie boli tentoraz zdôvodňované zdĺhavosťou súdneho procesu. Preto v roku 1945 vznikol zákon o pracovných táborech (zákon č. 105/1945 – tzv. stopäťka), na základe ktorého sa správcom i zriaďovateľom pracovných táborov stalo poverenie vnútra a osoby do pracovných táborov zaraďovala osobitná komisia poverenia vnútra. Aj pre toto obdobie je charakteristická snaha využiť nútené práce ako prostriedok prevýchovy a zároveň priniesť zisky pre národné hospodárstvo. Avšak tieto dva ciele sa v praxi splniť nepodarilo.

Tretia kapitola, ohraničená rokmi 1948 a 1953, obsahuje tiež podrobnejšie informácie o pracovných táborech, ktoré boli na základe nového zákona o zriadení táborov nútenej práce (zákon č. 247/1948) premenované na TNP. V čase vzniku tohto zákona sa to týkalo pracovných táborov sídliacich v Novákoch, Ústí nad Oravou a Ilave. Zvláštnosťou tejto etapy nútených prác na Slovensku je vznik detašovaných pracovných oddielov jednotlivých TNP, ktoré sa zameriavali na stavebné a žatevné práce. Úplne jedinečná je existencia ženského oddelenia so ženskou nemocnicou v TNP v Novákoch. V tomto období sa však markantnejšie objavujú aj nedostatky, ktoré silne znepokojovali samotných politických činiteľov. Zistili sa príchasté prípady zbehnutia, rozsiahle neprítomnosti v radoch zaradencov a sociálne zloženie táborov nezodpovedalo politickým zámerom, keďže v táborech nad ozajstnými triednymi nepriateľmi prevažovali robotníci, remeselníci a roľníci. Početný stav zaradencov v TNP teda nenaplnil predstavy tvorcov zákona o ich zriaďovaní, a tak tieto pracovné útvary postupne zanikali.

V záverečnej kapitole autor vzájomne porovnáva jednotlivé etapy TNP na Slovensku, hodnotí ich z hľadiska efektívnosti i zo sociálneho hľadiska, a napokon približuje sféry ich pôsobenia. Vo všeobecnosti neprinesli pracovné tábory úžitok ani jednej strane – asociálov sa prácou prevychovať nepodarilo a výdavky vynaložené na prevádzkovanie pracovných táborov niekoľkonásobne prevyšovali ich zisky. Zo sociálneho hľadiska však vyznieva ich existencia v ešte negatívnejšom svetle. TNP sa stali epicentrom diskriminácie niektorých skupín obyvateľstva a na dennom poriadku bolo porušovanie občianskych a ľudských práv. Zaradenci sa podieľali na obnove vojnou zničeného hospodárstva v rozličných priemyselných odvetviach a celkovo ich nastúpilo do pracovných táborov približne 23 000.

Monografia V. Varinského je určitou syntézou problematiky nútených prác na Slovensku. Okrem toho je bohatá na faktografické údaje a vybavená sprievodným materiálom, ako sú tabuľky, archívne dokumenty a pod.

*